

Барбара Тъкман

ОРЪДИЯ ПРЕЗ АВГУСТ

КАК ЗАПОЧНА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

София, 2019

BARBARA W. TUCHMAN

THE GUNS OF AUGUST

Copyright © 1962 by Barbara Tuchman, renewed 1990 by Dr. Lester Tuchman

All rights reserved.

© Издателство „Изток-Запад“, 2019

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Димитър Стефанов, превод, 2019

© Деница Трифонова, художествено оформление на корицата, 2019

ISBN 978-619-01-0441-4

БАРБАРА ТЪКМАН

ОРЪДИЯ

ПРЕЗ

АВГУСТ

**Как започна
Първата световна война**

Превод от английски
Димитър Стефанов

Съдържание

<i>Предисловие</i>	9
<i>Предговор</i>	17
<i>Бележка на автора</i>	21

1. Едно погребение	23
--------------------------	----

ПЛАНОВЕ

2. „Нека най-крайният отгъсно да бърше Ламанша с ръкава си“	39
3. Сянката на Седан	51
4. „Един-единствен британски войник...“	66
5. Руският валяк	77

ВОЙНАТА ИЗБУХВА

Войната избухва	91
6. 1 август, Берлин	92
7. 1 август: Париж и Лондон	103
8. Ултиматум в Брюксел	116
9. „У дома преди да опат листата“	129

БИТКАТА

10. „Гьобен... неприятелски кораб в бягство“	151
11. Лиеж и Елзас	175
12. Британският експедиционен контингент в Европа	204

13. Самбра и Маас	216
14. Разгром: Лотарингия, Ардените, Шарлероа, Монс	241
15. „Казаците идват!“	271
16. Таненберг	294
17. Пламъците на Лувен	311
18. Синя морска шир, блокада и големият неутрален	325
19. Отстъпление	342
20. Фронтът е Париж	370
21. Завоят на фон Клук	391
22. „Господа, ще се сражаваме на Марна“	409
<i>Послеслов</i>	429
<i>Източници</i>	434
<i>Бележки</i>	444
<i>Показалец</i>	473

КАРТИ

Планът „Шлифен“	90
Средиземно море	171
Нападението над Лиеж	185
Погранично сражение	249
Битката при Гумбинен и прехвърлянето на Осма армия	282
Битката при Таненберг	305
Отстъплението	367
Завоят на фон Клук	406
Навечерието на битката при Марна	423

Всичко, свързано с войната, започва в сърцето.

Маршал Дьо Сакс
„Размишления върху изкуството на войната“ (Предговор), 1732

Ужасните „ако“ се натрупват.

Уинстън Чърчил
„Световната криза“, том I, глава XI

Предисловие

ПРЕЗ ПОСЛЕДНАТА СЕДМИЦА на януари 1962 г. Джон Глен отложи за трети път своя опит да излети в Космоса и да стане първият американец, обиколил Земята. След една добра година (561 удара с бата, 28 хоумръна, 89 ръна) Бил „Мус“ Скаурен, ветеран като първи бейзман от „Янките“, получи месечно увеличение от 3000 долара, с което годишната му заплата стана 35 000 долара. Романът „Франи и Зуи“ оглавяваше класацията на бестселърите за художествена литература, а малко под него беше книгата „Да убиеш присмехульник“. Първа в списъка на документалната литература беше книгата на Луис Найзър „Моят живот в съда“ (My Life in Court). През същата седмица излезе и една от най-хубавите исторически книги, написани в нашето столетие от американски автор.

„Оръдия през август“ моментално пожъна огромен успех. Рецензентите бяха във възторг, това се разчу и привлече десетки хиляди читатели. Президентът Кенеди подари екземпляр от книгата на министър-председателя Макмилън, като отбеляза, че съвременните държавници трябва да се стремят някак да избягват капаните, които доведоха до август 1914 г. Журито за „Пулицър“, спазвайки волята на дарителя да не отличава произведение, което не е посветено на американска тема, с награда за история, намери решение, като присъди на г-жа Тъкман наградата за обща документална литература. „Оръдия през август“ донесе известност на авторката. Следващите ѝ произведения бяха увлекателни и изискани, но за повечето читатели беше достатъчно да знаят, че новата книга е „от Барбара Тъкман“.

Какво е отличителното за тази книга – в основата си една военна история за първия месец на Първата световна война, – което слага специален отпечатък и е причина за огромната ѝ популярност? Изпъкват четири нейни качества: богатство от изразителни детайли, които дават възможност на читателя да се потопи в събитията все едно е техен свидетел; стил, който е ясен и прозрачен, интелигентен, овладян и остроумен; съдържаност и дистанциране от морална оценка. Барбара Тъкман не упреква и не наставлява; тя черпи колорита си от скептицизма, не от цинизма и кара читателя не толкова да негодува от човешкото злодейство, колкото да се забавлява и натъжава от човешката глупост. Тези първи три качества присъстват във всички произведения на Барбара Тъкман, но в „Оръдия през август“ има и едно четвърто, заради което читателят, отворил книгата, не може да я затво-

ри. По забележителен начин авторката убеждава четящия да се освободи от всякакво предварително знание за това, което предстои да се случи. Нейният разказ задвижва една гигантска германска армия – 3 полеви армии, 16 армейски корпуса, 37 дивизии, 700 000 войници, – която минава през Белгия на път за Париж. Приливната вълна от хора, коне, артилерия и каруци се излива върху пращните пътища на Северна Франция и неумолимо – и както изглежда безпрепятствено – напредва към целта си да превземе града и да приключи войната на Запад за шест седмици – точно както генералите на кайзера са планирали. Наблюдавайки напредването на германците, читателят със сигурност знае, че те няма да пристигнат и фон Клуке ще направи завой, а после, след битката при Марна, милиони войници ще се озоват в окопите, за да започнат мъките им от четиригодишната касапница. Но майсторството на г-жа Тъкман е толкова поразително, че читателят забравя това, което вече знае. Заобиколен от гърмежите на оръдия, от мушкането и парирането на щикове и саби, той става почти участник в битките. Ще продължат ли изтощените германци да напират? Ще издържат ли отчаяните французи и британци? Ще падне ли Париж? Триумфът на Тъкман се състои в това, че на страниците на книгата си тя прави събитията през август 1914 г. точно толкова напрегнати, колкото са били и за хората, които са ги преживели.

Когато „Оръдия през август“ излиза, пресата описва Барбара Тъкман като петдесетгодишна домакиня, майка на три дъщери и съпруга на известен нюйоркски лекар. Истината е по-сложна и по-интересна. Тя произхожда от две от големите еврейски фамилии на интелектуалци и търговци от Ню Йорк. Нейният дядо, Хенри Моргентау-старши, е посланик в Турция по време на Първата световна война. Чичо ѝ, Хенри Моргентау-младши, е финансов министър при Франклин Рузвелт в продължение на дванайсет години. Бащата на г-жа Тъкман, Морис Вертхайм, основал инвестиционна банка. Нейните домове в детството били една пететажна къща от кафяв камък в Ъпър Ийст Сайд на Ню Йорк, където френска гувернантка ѝ четяла на глас Расин и Корней, и една къща в щата Кънектикът с хамбари и коне. Често вечеряла с баща си, който забранявал на масата да се споменава името на Франклин Д. Рузвелт. Един ден дъщеря му, вече девойка, нарушила забраната и била изкомандвана да напусне масата. Седейки изправена на стола си, Барбара казала: „Вече съм достатъчно голяма и не можете да ме гоните от масата.“ Баща ѝ втренчил в нея изумен поглед, но тя останала.

При завършването на колежа „Радклиф“ г-ца Барбара Вердхайм пропуснала церемонията и предпочела да придружи дядо си на Световната валутна и икономическа конференция в Лондон, където той бил ръководител на делегацията на САЩ. Тя прекарала една година в Токио като научен сътрудник в Института за тихоокеански отношения, а след това започнала да пише за списание „Нейшън“, което баща ѝ купил, за да го спаси от фалит. След като навършила 24 години, Барбара отишла Мадрид, за да отразява Гражданската война в Испания.

През юни 1940 г., на същия ден, когато Хитлер влязъл в Париж, тя се омъжила в Ню Йорк за д-р Лестър Тъкман. Доктор Тъкман отивал на война и затова смятал, че в този момент светът не е подходящ за отглеждане на деца. Госпожа Тъкман отговорила, че „ако чакаме нещата да се оправят, може би ще трябва да чакаме безкрайно, но ако изобщо искаме да имаме дете, нека това да стане сега, независимо от Хитлер“. Първата им дъщеря се родила девет месеца по-късно. През 30-те и 40-те години г-жа Тъкман съчетавала отглеждането на деца с писане на първите си книги. „Библия и меч“ (Bible and Sword), история на основаването на Израел, се появила през 1954 г., последвана през 1958 г. от „Телеграмата на Цимерман“ (The Zimmerman Telegram). Втората разказва за опита на германския външен министър през 1917 г. да подмами Мексико да влезе във война със Съединените щати, като в замяна получи обратно Тексас, Ню Мексико, Аризона и Калифорния. Тази книга, написана на висок стил и с горчив хумор, дава добра представа за по-късните ѝ произведения.

С течение на времето, когато след „Оръдия през август“ се появяват „Гордата кула“ (The Proud Tower), „Стилуел и американският опит в Китай“ (Stilwell and the American Experience in China), „Далечно огледало“ (A Distant Mirror), „Шествие на глупостта“ (The March of Folly) и „Първият салют“ (The First Salute), Барбара Тъкман се превръща в национално богатство. Хората се чудели как е могла да постигне всичко това. В множество речи и есета (събрани в един том под заглавието „Да практикуваш историята“ (Practicing History) тя им обяснила. Първото и необходимо качество, казва тя, е „да си влюбен в тематиката си“. Барбара Тъкман описва един свой професор от Харвард, страстно влюбен в Магна Харта, и си спомня „как сините му очи блестяха, докато говореше за нея, а аз го слушах с възторжено внимание“. Тя си признава колко потисната се чувствала по-късно, когато срещнала един нещастен докторант, принуден да пише теза не по темата, която го привличала, а по друга, предложена му от катедрата, защото се нуждаела от оригинално изследване. Недоумявала как, ако една тема не ти е интересна, може да я направиш интересна за другите.

Нейните собствени книги били за хора или събития, които я интригували. Нещо ѝ хваща окото, тя се вглежда в него и независимо дали темата е неизвестна или добре позната, щом усетела, че любопитството ѝ расте, тя се захващала с нея. В края на краищата винаги успявала да открие нови факти за своите теми, нови перспективи, нов живот и нов смисъл. Относно точно този август установила, че „годината 1914 излъчвала някаква особена аура, която карала онези, които я усещали, да треперят от страх за човечеството“. Тъкман предава своята заплепеност и на читателите и носени от нейната страст и майсторство, те не са в състояние да се откопчат от хватката ѝ на разказвач.

Започнала с проучване, т.е. с натрупване на факти. През целия си живот била чела много, но сега целта ѝ била да се потопи в онова време и онези събития; да се доближи до хората, чийто живот описва. Чела писма, телеграми, дневници,

мемоари, правителствени документи, бойни заповеди, секретни шифри и *billet doux**. Почти се преселила в разни библиотеки – Обществената библиотека в Ню Йорк, Библиотеката на Конгреса, Националния архив, Британската библиотека, Агенцията за публични архиви, френската Национална библиотека, библиотеката „Стърлинг“ в Йейл и библиотеката „Уайдънър“ в Харвард. (Като студентка, спомня си тя, лавиците с книги в „Уайдънър“ „бяха моята вана на Архимед, моят горящ храст** , моята чиния, покрита с плесен, където открих своя персонален пеницилин*** [...] Чувствах се блажено като крава, пусната да пасе на ливада с млада детелина, и изобщо не ме интересуваше дали ще остана заключена през нощта“.) Едно лято – преди да напише „Оръдия през август“ – тя наела малко рено и обикаляла с него бойните полета на Белгия и Франция: „Видях ниви с узряло зърно, които кавалерията сигурно е прегазвала; измерих широката Маас при Лиеж и видях как загубената територия на Елзас е изглеждала на френските войници, които я съзерцавали от височините на Вогезите.“ Навсякъде – в библиотеките, на бойните полета, на бюрото – тя винаги търсела цветистия, конкретния факт, който ще запечата в съзнанието на читателя истинската природа на човека или събитията. Ето няколко примера:

Кайзерът: „... славел се с най-невъздържания език в Европа.“

Ерцхерцог Франц Фердинанд: „Бъдещият повод за последвалата голяма трагедия, висок и корпулентен, стегнат в корсет и с шлем, от който се развявали зелени пера.“

Фон Шлифен, архитект на германския военен план: „От двете категории пруски офицери, едните с вратове на бикове, а другите с талии на оси, той принадлежал към втората.“

Жофр, френският главнокомандващ: „Масивен и с голям корем в размъкната униформа [...] Жофр изглеждал като Дядо Коледа и създавал усещането за благодушие и наивност – две качества, които не се забелязвали в характера му.“

Сухомлинов, руският министър на войната: „... хитър, мързелив, обичащ удоволствията мъж с чип нос, [...] с котешки маниер“, който „страстно увлечен по 23-годишната съпруга на един провинциален губернатор, [...] замислил да се отърве от съпруга чрез развод с помощта на фалшиви доказателства и после да вземе свободната красавица за своя четвърта жена“.

Общата цел на изследванията на Барбара Тъкман е просто да открие какво точно се е случило и по най-добрия възможен начин – как са се чувствали хората, които са били там. Тя не си служи със системи или систематизатори по история и одо-

* Любовни писма (фр.). – Б.пр.

** Старозаветният бог Йехова се явява на Мойсей като горящ храст (Изх. 3). – Б.пр.

*** Така е бил открит пеницилинът от Александър Флеминг. – Б.пр.

брително цитира един анонимен рецензент в „Таймс Литерари Съпльъмънт“, който казва: „Историкът, който поставя своята система на първо място, едва ли може да се освободи от ереста да предпочита онези факти, които най-добре прилягат на системата му.“ Барбара Тъкман препоръчва да оставим фактите да ни водят, като казва: „Да откриеш какво се е случило в историята е достатъчно в началото и не трябва отрано да се опитваш да търсиш отговор на въпроса „защо“. Смятам, че е по-добре да оставим на мира това „защо“ не само докато съберем фактите, но и след като сме ги подредили в тяхната последователност, по-точно в изречения, абзаци и глави. Самият процес на превръщане на един сбор от личности, дати, калибри на оръдия, писма и речи в един разказ в края на краищата сам ще изтласка въпроса „защо“ на повърхността.“

Разбира се, проблемът с научното изследване се състои в това да знаеш кога да спреш. „Човек трябва да спре, преди да е свършил – съветва тя, – иначе никога няма да спре и никога няма да свърши.“ „Научното изследване – обяснява Тъкман – е безкрайно съблазнително нещо, но писането е тежка работа.“ Накрая обаче тя започва да подбира, да дестилира, да подрежда фактите, да създава модели, да конструира наративна форма – с една дума, започва да пише. Процесът на писането, казва тя, „е труден, бавен, често мъчителен, понякога истинска агония. Изисква пренареждане, редакция, допълване, рязане, писане наново. Но той доставя една възбуда, почти екстаз, един миг, когато си се озовал на Олимп“. Изненадващо е, че е трябвало да минат години, докато Барбара Тъкман изработи прочутия си стил. Когато ѝ върнали дипломната работа в „Радклиф“, на нея имало забележка: „Неизразителен стил.“ Първата ѝ книга, „Библия и меч“, получила трийсет отказа, преди да си намери издател. Тя обаче упорствала и накрая си измислила формула, която проработила: „упорита работа, добро ухо и непрекъснатата практика“.

Барбара Тъкман вярва най-вече в силата на този „великолепен инструмент, който ние всички владеем – английския език“. В интерес на истината нейната лоялност се раздвоява между темата и средството за нейното изразяване. „На първо място аз съм писателка, чиято тема е историята – казва тя, – и изкуството на писането ме интересува точно толкова, колкото и изкуството на историята. [...] Аз се чувствам прельстена от звука на думите и взаимодействието между тяхното звучене и значение.“ Понякога, когато усещала, че е измислила особено сполучлива фраза, изречение или абзац, тя искала веднага да го сподели с някого и се обаждала на редактора си, за да му я прочете на глас. Според нея добре овладеният и изискан език е инструментът за изразяване на историята. Нейната крайна цел е „да накара читателя да обърне страницата“.

Във време на егалитаризъм, масова култура и посредственост Тъкман е елитаристка. За нея двата най-важни критерия за качество са „интензивни усилия и почтена цел. Разликата не е само в художествените умения, но и в намерението“, казва тя. „Правиш го добре или наполовина добре.“

Отнасяла се предпазливо с учени, критици и рецензенти. Няма докторска титла. „Мисля, че това ме спаси“, казва Тъкман, убедена, че установените изисквания на академичния живот могат да задушат въображението, да охладят ентузиазма и да умъртвят стила. „Академичният историк – казва тя – страда от това, че държи в плен публиката си – най-напред като научен ръководител на дисертации, после в лекционната зала. Неговата главна цел не е да кара читателя да обръща страницата.“ Някой подхвърлил, че може би ще ѝ достави удоволствие да преподава. „Защо да преподавам? – отговорила отривисто тя. – Аз съм писателка! Не искам да преподавам! И да се опитам, няма да мога!“ За нея мястото на писателя е в библиотеката или на изследователския терен, или на бюрото, пишейки. Херодот, Тукидид, Гибън*, Маколи** и Паркман***, отбелязва тя, не са имали докторски титли.

Барбара Тъкман се почувствала силно уязвена, когато някои от рецензентите, най-вече академичните, пренебрежително отбелязали, че книгата ѝ е „популярна история“, намеквайки, че понеже се продали толкова много екземпляри, тя не отговаряла на техните възискателни стандарти. Авторката нарушила обичайната политика на повечето писатели да не отговарят на отрицателни рецензии, защото в противен случай предизвикваш рецензента и се отварят още неприятности, като веднага отговорила на стрелбата. „Забелязала съм – писала тя на „Ню Йорк Таймс“, – че рецензентите, които бързат да изразят недоволство, че авторът не е включил едно или друго, обикновено не са чели текста, който рецензират.“ И още: „Авторите на документална литература много добре знаят, че рецензентите трябва непременно да открият някаква грешка, за да покажат своята собствена ерудиция, и ние сме в очакване да видим каква е тя.“ В края на краищата повечето учени били спечелени или поне не влезли в конфронтация. С течение на времето Тъкман чете лекции и получава титли от много от най-големите университети в страната, печели две награди „Пулицър“ и става първата жена, избрана за президент на Американската академия и Института по литература и изкуства през 80-годишното им съществуване.

Въпреки борбеността на нейната личност като професионалист в писанията на Барбара Тъкман се усеща една рядка толерантност. Суетните, нафуканите, алчните, глупавите и страхливите – всички тези образи са описани човешки и там, където е възможно, са оневинени поради липса на доказателства. Добър пример за това е нейният анализ на причината, заради която сър Джон Френч, отначало един доста буен командващ на Британския експедиционен контингент във Франция, не искал да изпрати войските си в бой: „Дали причината за това били инструкциите на Кичънър армията да не се вкарва в бойни действия и да не се поемат рискове, които могат да доведат до „загуби и разхищение“, или пък някакво внезапно осъз-

* Едуард Гибън – англ. историк, автор на „Залез и упадък на Римската империя“. – Б.пр.

** Томас Маколи (1800–1859) – англ. историк и политик. – Б.пр.

*** Франсис Паркман (1823–1893) – американски историк. – Б.пр.

наване, което се въртяло в ума на сър Джон Френч, че зад БЕК няма достатъчно обучени запасни сили на национално ниво, които могат да дойдат на негово място; или пък сега, когато вече бил на континента само на километри от един страховит противник, с когото предстоял неминуем сблъсък, го е потискало бремето на отговорността, или може би зад дръзките думи и маниер естествените сокове на смелостта били неусетно попресъхнали... Никой, който не е бил в такова положение, не би могъл да прецени.“

Барбара Тъкман пише история, за да разкаже за човешките борби, постижения, разочарования и поражения, а не да прави морални заключения. Въпреки това „Оръдия през август“ съдържа уроци. Глупави монарси, дипломати и генерали допускат голяма грешка, като се впускат във война, която никой не желае, един Армагедон*, който се развива с мрачната неумолимост на старогръцка трагедия. Тя пише: „През месец август 1914 г. е имало нещо злокобно, неизбежно и универсално, което е засягало всички нас. Нещо в тази страховита пропаст между перфектни планове и погрешими люде, което кара човек да потреперва с чувството, че „можехме ние да бъдем на тяхно място.““ Нейната надежда е, че когато хората прочетат книгата ѝ, може да си вземат поука, да избегнат тези грешки и да започнат да правят нещата по по-добър начин. Именно това усилие и тези уроци са привличали президенти и министър-председатели, както и милиони обикновени читатели.

Семейството и работата са били най-важните неща в живота на Барбара Тъкман. Най-голямото ѝ удоволствие било да седне на масата и да пише. Нищо не можело да я разсее. Веднъж, когато вече била станала известна, дъщеря ѝ Алма ѝ казала, че Джейн Фонда и Барбара Стрейзънд искат да напише сценарий за филм. Тя поклатила отрицателно глава.

– Но, мамо – казала Алма, – не искаш ли някой път да се запознаеш с Джейн Фонда?

– О, не – казала г-жа Тъкман. – Нямам време. Имам си работа.

Тя пишела първите чернови на ръка на един жълт адвокатски тефтер, където „всичко било пълна бъркотия, задраскано и вмъкнато“. Преписвала черновите на машина с тройна разредка, за да може всеки момент нещо да изреже и залепи със скоч някъде другаде и в друга последователност. Обикновено работела по 4–5 часа без прекъсване. Дъщеря ѝ Джесика си спомня, че „през лятото, когато завършваше „Оръдия през август“, тя беше изостанала и отчаяно се мъчеше да навакса [...] За да се махне от телефона, си сложи масичка за игра на карти и стол в старата мандра до конюшните – в една стая, която беше студена дори през лятото. Отиваше да работи там в 7:30 ч. Моята задача беше да ѝ занеса обяд на поднос в 12:30: сандвич, зеленчуков сок „V8“ и някакъв плод. Всеки ден аз вървах мълчаливо към нея по борвите иглички около конюшните и я заварвах в едно и също положение – винаги дълбоко погълната. Около 5 ч. следобед тя спираше да работи.“

* Според Библията – последната битка между Бог и Сатаната. – Б.пр.

Един от абзаците, които Барбара Тъкман написала това лято, ѝ отнел осем часа, за да го завърши, и той се превърнал в най-прочутия пасаж в цялото ѝ творчество. Това е встъплението на първата глава на „Оръдия през август“, което започва така: „Тъй величествена била гледката [...] през онази майска утрин на 1910 г. ...“

Отгръщайки страницата, щастливецът, който още не се е срещал с тази книга, може да започне да чете.

Робърт К. Маси